

JERKO MARTINIĆ, *Pučki napjevi misa iz srednje Dalmacije u kontekstu glagoljaške tradicije (šire područje Splita, otoci Brač i Hvar)*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2011., 375 str.

Pučke su glagoljaške mise jedan od najzapostavljenijih elemenata u dosadašnjim istraživanjima glagoljaškoga pjevanja, a ovdje prikazana knjiga obrađuje upravo taj osebujan segment hrvatske tradicijske duhovne glazbe, analizirajući građu iz dijela srednje Dalmacije, odnosno iz širega područja Splita te otoka Brača i Hvara. Riječ je o plodu nastavka autorovih opsežnih istraživanja cjelokupnoga, iznimno bogata, pučkoga crkvenoga pjevanja na tom prostoru. Martinić je od 1970. do 1975. sustavno i isključivo izvan liturgijskoga konteksta snimao napjeve skupina pučkih crkvenih pjevača na 35 lokaliteta i otada na temelju prikupljenih snimaka sve do danas gradi svoja muzikološka istraživanja. U doktorskoj disertaciji iz 1978., objavljenoj 1981. kao monografija *Glagolitische Gesänge Mitteldalmatiens (Glagoljaški napjevi srednje Dalmacije)*, Regensburg: Gustav Bosse Verlag, autor obrađuje petnaest korizmenih i velikotjednih glazbenih oblika u 180 lokalnih napjeva i to istom metodom koju primjenjuje i u knjizi koju prikazujemo. Vrijedi kazati ponešto i o njegovim kasnijim radovima da bi se razumio kontekst i sadržaj ove knjige. U člancima objavljenima na hrvatskome jeziku Martinić obrađuje pojedine teme lokalnoga značaja, a u jednom većem radu (Postupak variranja u napjevima čitanja božićne jutarnje na području Srednje Dalmacije u pučkoj uporabi. *Arti musices* 19/1 (1988), 21–70) obrađuje i pjevanje *štenja* (biblijskih odlomaka) na božićnoj jutarnjoj. Knjiga s misnim napjevima koju prikazujemo predstavlja najopsežniji dio njegova istraživačkoga projekta. Martiniću je konačni cilj da obradi cjelokupan repertoar područja koje istražuje. Tako mu je preostao opsežniji rad o jutarnjama i večernjama odnosno himnodiji i psalmodiji, čime bi umnogome bio zaokružen njegov muzikološki projekt.

U ovoj knjizi Martinić donosi 379 napjeva iz 29 mjesta među kojima prevladavaju *stalni dijelovi mise (Cantus Ordinarii Missae)*. Uz njih je u knjigu uključio i neke karakteristične *promjenljive dijelove mise (Cantus Proprii Missae)*: *Ulazne (Introitus)* s pjesmama obreda škropljenja vodom te uskrsne, duhovske i pokojničke *posljednice (Sequentiae)*. Konačno analizira i *paraliturgijske pjesme: Molitva vjernika (Didina), Budi (po)hvaljeno po sve*

*vrimo i Braćo, brata sprovodimo* te nekoliko lokalno specifičnih pjesama Djevicu Mariju i svecima zaštitnicima, želeći pritom predočiti široj javnosti raznovrsne »bisere pučkog stvaralaštva«.

Martinićeva je metoda glazbene analize čvrsto utemeljena na postavkama starije sistematske i komparativne muzikologije. On je magnetofonski snimio obilje pučkih napjeva, zatim ih izuzetno precizno i pregledno transkribirao te ih pomno na specifičan način analizirao. Proučavajući primarno melodije i njihove raznovrsne oblike, razmatra njihov opseg, intervale, formalne i strukturne aspekte, tonalno-modalne osnove (određenost), ritam i višeglasje. No, zanimaju ga i tekstovni aspekti, a u konačnici i pitanja podrijetla. Komparativnim analizama melodija Martinić utvrđuje ili nazire zajedničke osnovne melodije za različite kanonske oblike crkvenoga pjevanja u užim i širim zemljopisnim područjima, i time značajno doprinosi istraživanju njihova postanka i općenito povijesnoga razvoja glagoljaškoga pjevanja.

Kao i u prethodnim svojim radovima, Martinić i ovdje vrlo pregledno iznosi glazbenu formu napjeva, potpisujući glazbene retke jedne ispod drugih. Ovaj postupak naziva *vertikalno-tematskom dispozicijom* odnosno *sistemom* i on mu omogućuje jasno isticanje odnosa stalnih i promjenljivih osobina glagoljaških napjeva, često vrlo razvijenih i složenih, osobito u pogledu melizmatike. Melodije su zbog bolje preglednosti transponirane u skupine istih ili što bližih tonaliteta. Martinić transkribira uvodne i reprezentativne dijelove napjeva zbog toga što jasno prikazuju melodijsku cjelinu. Takav analitički sustav dobro ocrtava postupke variranja i improviziranja pučkih pjevača u raznim lokalnim sredinama i olakšava usporedbe superpozicijom s raznim oblicima gregorijanskih (35 primjera u knjizi) i drugih crkvenih napjeva poput onih koje je zapisao Gregorio Zarbarini.

U ovom prikazu valja predstaviti obilje novih spoznaja o dugotrajnome procesu pučkoga preoblikovanja i parafraziranja prototipnih melodija, osobito gregorijanskih koje donosi Martinićeva knjiga. Autor je fasciniran, kako navodi, »pučkom inventivnošću« i »stvaralačkim umijećem« pri kreiranju izuzetno raznolikih i kompleksnih melodija. Ovomu uvelike doprinosi pučka spontanost koja podrazumijeva slobodnu izvedbu i improvizaciju. Inventivnost posebno dolazi do izražaja u postupku skraćivanja napjeva, odnosno preobražavanja svečanoga »dugoga« u jednostavan »kratki« na-

pjev. Variranje melodije postiže se raznim glazbenim postupcima: amplifikacijom, ornamentiranjem, alteriranjem određenih tonova, fragmenata i motiva, transponiranjem, modulacijama i skokovima, silazno-uzlaznim pomacima i slično.

Uz razvijenost melodija, pučki glagoljaški stil na cjelokupnom istraživanom području općenito karakterizira slobodan ritam, osobito u oblicima s proznim tekstovima. Napjevi se najčešće oblikuju prema akcentima pjevanoga teksta, a osim toga karakteristični su i relativno spor tempo izvedbe te povezivanje dugih meličkih fraza tehnikom legata. Glazbene su forme često složene, s motivima koji međusobno stoje u kontrastnom odnosu čime doprinose melodijskoj razigranosti. Ipak, pri svemu se tome zadržava i homogenost glazbene cjeline.

Na širem su splitskom području pučke mise, kao i ukupno glagoljaško pjevanje, odlikama višeglasja posve bliske, nerijetko i identične, svjetovnomu pučkomu pjevanju (*klapskom pjevanju*) koje obilježava dvoglasje s tercnim paralelizmom ili troglasje u kojem se tercama u gornjim glasovima pridružuje baritonsko-basovska dionica koja naglašava temeljne harmonijske funkcije ili pak izvodi bordunsku pratnju na dominantni dur-ljestvica. Inače je sukladno tomu opći melodijski karakter glagoljaškoga pjevanja ovdje izrazito tonalitetan i pretežno durski. Na otoku Braču višeglasje je u glagoljaškom pjevanju, međutim, uglavnom dvoglasno u paralelnim tercama ili se pjeva unisono, dok je na otoku Hvaru vrlo često unisono pjevanje. S time korespondira i utjecaj gregorijanike koji je na Hvaru najjači, na Braču nešto slabiji, a u splitskom području najslabiji. U tom se svjetlu može promatrati i odnos modalnosti spram tonalnosti: modalnost je, logično, najjača na Hvaru, na Braču nešto slabija, dok u splitskom području prevladava tonalnost. Gdje je rjeđe prisutna modalnost, manji su i opsezi napjeva. Tako na splitskom području opsezi napjeva prosječno sežu od kvarte do kvinte, na Braču od kvinte do sekste, a na Hvaru od sekste do septime. Na Braču je česta modalno-tonalna struktura napjeva s prevladavajućom unisonom modalnošću koja u završnom dijelu napjeva prelazi u durski tonalitet. Nerijetko su pjevači ondje, a i u drugim područjima, nastojali unisone modalne napjeve, napose one sa strukturom dorske ljestvice, što više prilagoditi tonalitetnomu svjetovnomu višeglasnomu stilu. Osobito su, gdje god su mogli, nastojali

obogatiti napjev novim dionicama i to najčešće dodavanjem prateće terce te, rjeđe, akordične bas-baritonske dionice.

Osnovne su mise na istraživanom području *svečana misa* za veće blagdane i *jednostavna (obična) misa* za nedjelje i manje blagdane. One se međusobno najčešće razlikuju po tome što se razvijeni svečani napjev stalnih dijelova svečane mise na specifičan način pojednostavljuje i skraćuje kada je riječ o jednostavnoj misi. Martinić to naziva postupkom pjevanja *na dugo i kratko* prema načelu »manja svečanost – kraći napjev«. Martinić uočava da u užoj okolici Splita i nekim susjednim mjestima napjevi svečanih i jednostavnih misa počivaju na stavku *Gospodine (Kyrie)*, jer se prema njemu oblikuju svi ostali stavci, bez vidljivoga utjecaja gregorijanike. Martinić to naziva postupkom pjevanja *na istu temu (na isti obrazac)*. Ovakav način oblikovanja misa svrstava on u zasebnu, prvu grupu, napjeva misa jer ih karakterizira i redovito oblikovanje *na dugo i kratko*, relativna kratkoća melodijskih linija u odnosu na druga područja te gotovo isključivo slobodan ritam. Drugu grupu, puno zastupljeniju, predstavljaju svečane i jednostavne mise iz šire okolice Splita, Brača i Hvara koje su puno heterogenije i bliže gregorijanici u odnosu na prvu grupu. U toj se grupi stavak *Gospodine* svečane mise često oslanja na gregorijanski vrlo melički *Kyrie* iz mise *In Festis Duplicibus 1*. Rjeđe je srodan drugim gregorijanskim misama (npr. *In Dominicis infra annum* i *In Festis Semiduplicibus*). U trogirskoj svečanoj misi (*Missa doppia*) i raznim misama na području Hvarske biskupije stavak *Vjerujem (Credo)* srodan je, međutim, često stavku *Credo* iz mise *Apostolorum*, zapisane u zbirci *Canto Sacro* Gregorija Zarbarinija iz 1903. Ta se misa prema Zarbariniju izvodila u zadarskoj katedrali, a njene su varijacije bile prisutne i u drugim dalmatinskim katedralama. Napjevima stavka *Slave (Gloria)* također se strukturnom analizom može nazrijeti jedan prototip melodijski obrazac, ali zasad ne postoje naznake o njegovu podrijetlu. Katkad su *Slava* i *Vjerujem* oblikovani prema istom melodijskom obrascu. Oni se ponegdje u jednostavnijim verzijama izvode tako da se naizmjenično jedan dio teksta recitira, a drugi pjeva. Stavci *Svet (Sanctus)* i *Jaganjče (Agnus Dei)* često se odlikuju brojnim specifičnim lokalnim varijantama, pri čemu je jedino na Hvaru na njihovo oblikovanje znatnije utjecala gregorijanika. Stavak *Svet (Sanctus)* nerijetko je složen i obično sadrži vrlo dugačke, melički razigrane glazbene rečenice, velike opsege i skokove za razliku od

stavka *Jaganjče* koji je uglavnom jednostavniji, kraći i silabičniji. Moguće je zaključiti da je *misa za nedjelje i blagdane*, bilo svečana ili jednostavna, u cjelini sasvim specifična i iznimno raznolika u lokalnim varijantama. Čini se da su u određenim užim odnosno širim područjima unutar istraživane zemljopisne cjeline nekoć postojale prototipne melodije za razne njezine stavke o kojima danas vrlo malo znamo.

Sličnu funkciju svečanoj misi imala je – u pet mjesta snimljena – takozvana *Missa Angelorum* koju je neznani autor najvjerojatnije oblikovao parafraziranjem poznate gregorijanske mise *De Angelis*. Ona je stilski posve srodna pučkim lokalnim izričajima glagoljaškog pjevanja, a izvodi se najčešće uz pratnju orgulja. U odnosu na nju, obrnuta je funkciju posve jednostavne mise imala – u četiri mjesta na Braču i Hvaru snimljena – takozvana *Missa corrente* s jednostavnim melodijama, često silabičnim i recitativnim, pokretljivim ritmom i unisonom izvedbom. Ta misa gotovo da nema dodira s gregorijanicom. Samo u gradu Trogiru izvodila se jednostavna *Missa De Beata Maria Virgine* koja ima dodira s jednostavnom nedjeljnom misom iz toga grada, ali i s gregorijanskom misom *De Angelis*.

U mjestima druge grupe napjeva za svečanu i jednostavnu misu rasprostranjena je *Misa za nedjelje adventa i korizme*. Često je posebnom u odnosu na gregorijansku misu *In Dominicis Adventus et Quadragesimae* čini tek stavak *Gospodine* koji obično predstavlja lokalnu parafrazu gregorijanskoga *Kyrie*. No, postoji i specifični *Vjerujem* koji je zabilježen u šest mjesta širom istraživanoga područja i vjerojatno je riječ o djelu nepoznatoga autora i vremena nastanka. S druge strane, katkad je stavak *Gospodine* variran u ostalim stavicima (*pjevanje na istu temu*), napose u stavicima *Svet* i *Jaganjče*. Mnogi su stavci ove mise, prije svega na Braču i Hvaru, jednostavniji u odnosu na svečanu i jednostavnu misu, odnosno kraći su i silabičniji, bliži psalmodiji, a sama se misa obično izvodi u sporu tempu.

*Misa za mrtve* bila je rasprostranjena na cijelom istraživanom području i uglavnom predstavlja parafrazu gregorijanskoga *requiema*, osobito na Braču i Hvaru, dok se na užem splitskom području primjenjuje načelo *pjevanja na istu temu*. Ipak, katkad se pojedini njeni stavci poput *Svet* i *Jaganjče* svojom jednostavnom melodijskom strukturom znatno odmiču od gregorijanike.

Konačno, *promjenljivi napjevi misa* često se oslanjanjaju na gregorijaniku dok se *paraliturgijske pjesme* na hrvatskome nerijetko oslanjaju na

zajednički regionalni melodijski obrazac, jednako kao i pjesme Mariji i svecima koje je Martinić donio u knjizi.

Po svojim glazbenim značajkama izdvajaju se specifični lokaliteti na istraživanom području. Tako je u Trogiru, središnjoj gradskoj i nekoć katedralnoj župi, s jedne strane bio značajan utjecaj latinskoga jezika i umjetničke glazbe na pučko pjevanje, a s druge je strane ono stilski bilo posve srodno onomu u okolnim mjestima. U Bolu na Braču i Starome Gradu na Hvaru, u mjestima s dominikanskim samostanima, zabilježen je izražen utjecaj dominikanskog korala u pučkim napjevima. Jedna je od najzanimljivijih pojava koju Martinić prikazuje prisutnost mikrotonalnosti u nekim mjestima unutrašnjosti Brača, osobito u Gornjem Humcu i Nerežišćima, gdje dosad nije bila zabilježena. Riječ je, kako navodi Martinić, o nekoj vrsti netemperirana tercnoga paralelizma. Ova problematika svakako zahtijeva daljnja proučavanja. Sličnu pojavu Martinić zapaža i u misnim napjevima u Vrbanju i Vrisniku na Hvaru gdje se inače izvode poznati mikrotonalni *Gospini plačevi* u Velikome tjednu.

Jedna je od najvažnijih tema ove knjige jezik snimljenih napjeva. Ako pod pojmom *glagoljaško pjevanje* ne podrazumijevamo samo pučko liturgijsko i paraliturgijsko pjevanje na hrvatskom jadranskom području na hrvatskome (*šćavetu*) i na staroslavenskome nego i na latinskome jeziku, onda nam je ova knjiga značajna i zbog toga što među prvima otkriva elemente bogate tradicije izvođenja misnih napjeva na latinskome, prije svega na otocima Hvaru i Braču, u Hvarskoj biskupiji te u gradu Trogiru. Martinićeva su istraživanja značajno doprinijela da se ovaj značajan i zapostavljen segment baštine hrvatskog pučkog crkvenog pjevanja u novijim istraživanjima počne tretirati ravnopravno s korpusom napjeva izvođenih na hrvatskom i staroslavenskom, jer s njima čini jedinstvenu glazbenu i društvenu cjelinu. Druga je zanimljiva jezična pojava koja se u knjizi obrađuje relativno brz, lagan i uspješan proces prelaska pjevanja pučkih napjeva mise s latinskoga na hrvatski koji se odvijao tijekom koncilskih reformi u 1960-ima. Pučki su pjevači novi hrvatski tekst uspješno stopili s kompleksnim melizmatičnim melodijama unatoč razlikama u broju slogova između latinskoga izvornika i hrvatskoga prijevoda. U vrijeme Martinićevih snimanja, desetak godina nakon promjene jezika napjeva, i dalje su uglavnom pamtili starije latinske verzije misnih stavaka.

Iako živi u Njemačkoj, Jerko Martinić marljivo i uporno već više od četrdesetljeća svojom specifičnom metodom istražuje glagoljaško pjevanje srednjodalmatinskog područja. Ovom je knjigom iznio niz novih glazbeno-povijesnih spoznaja. U njoj, kao i u drugim svojim radovima, posebno opisuje različite značajke osebnoga crkvenog pjevanja koje vjerojatno predstavlja najkompleksniji izričaj tamošnje tradicijske glazbe. Autor donosi obilje raznovrsne glazbene građe, analizirane prema glazbenim oblicima, u kojoj se prepoznaje mnoštvo razlika i varijacija među susjednim, često malim mjestima zbog čega je istraživačka zadaća poopćavanja ovdje prilično složena. Iako nije istraživao u svim mjestima na srednjodalmatinskom području niti je uzeo u obzir sve postojeće snimke i notne zapise, Martinićeva je građa reprezentativna. U rijetkim je primjerima analizirao snimke drugih istraživača, primjerice zvučne zapise koje je Vinko Žganec snimio u Trogiru 1957. i Jelsi 1959.

Martinić je pjevače snimio u doba burnih političkih događanja prije i nakon Hrvatskoga proljeća 1971., netom nakon modernizacijskih reformi Drugoga vatikanskog sabora koje su se odvijale u prethodnom desetljeću. U obalnim i otočnim župama zatekao je uglavnom pjevače starije životne dobi koji su pjevali spontano i neuvježbano, naslijedivši tradiciju usmenom predajom od starijih generacija. Dakle, osim spomenutoga jezičnoga prelaska s latinskoga na hrvatski, u glazbenom je smislu Martinićevo gradivo vjerna slika pretkoncilskoga stanja. Tada su u repertoar crkvenog pjevanja, kako autor ističe, ulazile nove mise i razni drugi liturgijski, paraliturgijski i popularni napjevi. Svjestan da njegove snimke danas predstavljaju svojevrsan spomenik kulturne baštine, Martinić žali što nije snimio i zapisao više građe. Znamo da danas u području njegova istraživanja i drugdje glagoljaško pjevanje predstavlja snažan simbol identiteta, ali i tradicijskog glazbenog pojave koja lagano iščezava iz žive prakse izvođenja ili se pak na različite načine transformira u glazbenom i socio-kulturnom pogledu. Stoga nas građa koju je Martinić skupio i njegov znanstveni rad pozivaju na daljnja etnomuzikološka, muzikološka i druga istraživanja.

Glagoljaško pjevanje predstavlja nacionalno iznimno značajnu glazbenokulturnu pojavu. Ministarstvo kulture ga je 2008. proglasilo zaštićenim nematerijalnim kulturnim dobrom. Nakon dovršetka svoga znanstvenog projekta, Jerko Martinić predao je 2011. god. magnetofonske vrpce sa



snimkama glagoljaškoga pjevanja Staroslavenskomu institutu, gdje će biti digitalizirane i priključene najznačajnijoj zvučnoj zbirci glagoljaškoga pjevanja u Hrvatskoj. U tom će smislu Martinićeva knjiga biti osobito značajna, jer će njegove transkripcije napjeva zajedno s digitaliziranim snimcima biti vrlo korisne mnogim kulturnim djelatnicima i pjevačima koji u svojim lokalnim zajednicama nastoje očuvati, obnavljati i proučavati glagoljaško pjevanje.

JAKŠA PRIMORAC